

Ovaj projekt financira
Europska unija

POWER

Stvaranje novih mogućnosti za rad, zapošljavanje
i profesionalnu rehabilitaciju osoba s invaliditetom

IPA PROGRAM PREKOGRANIČNE SARADNJE
BOSNA I HERCEGOVINA - CRNA GORA

PREPORUKE ZA ZAPOŠLJAVANJE
OSOBA S INVALIDITETOM
U BOSNI I HERCEGOVINI I CRNOJ GORI

ZAPOSILI OSI!

OSOBA SI S INVALIDITETOM I ŽELIŠ RADITI?
REGISTRIRAJ SE NA WWW.ZAPOSLIOSI.ORG

PREPORUKE

ZA ZAPOŠLJAVANJE OSOBA S INVALIDITETOM U BOSNI I HERCEGOVINI I CRNOJ GORI

Sarajevo/Bar, 2020.

ZAPOSLOSI OS!
OSOBA SI S INVALIDITETOM I ŽELIS RADITI?
REGISTRIRAJ SE NA WWW.ZAPOSLOSI.ORG

Nakladnik:

Caritas Bosne i Hercegovine

Projekt POWER

Mehmed bega Kapetanovića Ljubušaka 6

71000 Sarajevo, Bosna i Hercegovina

www.caritas.ba

Za nakladnika:

Tomo Knežević

Priradio:

Zlatko Malić

Uredničko vijeće:

Zlatko Malić, Saša Jovanović, Marko Đelović, Cecilija Petrović,
Josip Milanović, Kristijan Hrgić, Dilja Kolović i Olivera Vučićević

Grafički dizajn i tisak:

Visia d.o.o.

Naklada:

500 primjeraka

PREDGOVOR

Cijenjeni korisnici, partneri i suradnici projekta POWER,

sa zadovoljstvom vam predstavljam publikaciju pod nazivom „Preporuke za zapošljavanje osoba s invaliditetom u Bosni i Hercegovini i Crnoj Gori“, koja je nastala u okviru projekta „POWER – Stvaranje novih mogućnosti za rad, zapošljavanje i profesionalnu rehabilitaciju osoba s invaliditetom“.

Tijekom 2018. i 2019. godine u okviru projekta POWER realiziran je veći broj aktivnosti koji je za cilj imao stvaranje novih mogućnosti za rad, zapošljavanje i profesionalnu rehabilitaciju osoba s invaliditetom u Bosni i Hercegovini i Crnoj Gori. Kao rezultat tih aktivnosti, među kojima su i dva posebna istraživanja o zapošljavanju i obrazovnim potrebama osoba s invaliditetom, nastala je ova publikacija s konkretnim preporukama koje mogu poboljšati postupak zapošljavanja osoba s invaliditetom.

Iako je primjetan napredak u objema zemljama, i dalje postoji niz prepreka koje onemogućuju ili smanjuju mogućnosti osobama s invaliditetom na rad i zapošljavanje. Osnovna nam je želja bila izraditi konkretne mjere koje se mogu realizirati i čija bi realizacija unaprijedila mogućnosti osoba s invaliditetom u postupku zapošljavanja. Tijekom ove dvije godine definirali smo veliki broj preporuka, ali smo odlučili u ovoj publikaciji prezentirati one preporuke koje smatramo ključnima. Većina ovih preporuka nastala je na temelju našeg iskustva: radili smo na primjenama određenih preporuka, provjeravali smo ih i razgovarali s korisnicima i suradnicima o njihovoj primjeni. Zato smo i uvjereni da je primjena ovih preporuka moguća i da one mogu biti temeljem pozitivnih promjena.

Vjerujemo da samo zajednički javne institucije, nevladine organizacije, poslodavci, korisničke organizacije i same osobe s invaliditetom mogu stvoriti pozitivno okruženje za zapošljavanje osoba s invaliditetom. Potrebna su nova, bolja i pravednija rješenja koja bi osobama s invaliditetom omogućila puno ostvarenje njihova prava na rad i zapošljavanje sukladno članku 27. Konvencije o pravima osoba s invaliditetom UN-a.

U ime projektnog tima zahvaljujem svima koji su na bilo koji način sudjelovali u realizaciji projekta POWER i izradi ovih preporuka.

Zlatko Malić,
voditelj projekta

O PROJEKTU

Projekt „POWER – Stvaranje novih mogućnosti za rad, zapošljavanje i profesionalnu rehabilitaciju osoba s invaliditetom“ plod je zajedničkoga rada sedam partnerskih organizacija iz Bosne i Hercegovine i Crne Gore. Projekt financira Europska unija kroz IPA II program prekogranične suradnje Bosna i Hercegovina – Crna Gora, a realiziraju Caritas Bosne i Hercegovine (nositelj), Udruga roditelja i djece s posebnim potrebama „Vedri osmijeh“, Nadbiskupijski centar za pastoral mladih „Ivan Pavao II.“, Fond za profesionalnu rehabilitaciju i zapošljavanje osoba s invaliditetom, Caritas Barske nadbiskupije, Udruga paraplegičara Bar i Biznis start-up centar Bar.

Opći je cilj ovoga projekta čiji su korisnici osobe s invaliditetom povećati zapošljivost i mogućnosti zapošljavanja osoba s invaliditetom (OSI) u prekograničnome području. Specifični su ciljevi Projekta:

- Povećati zapošljivost OSI u prekograničnome području kroz aktiviranje učinkovitijih sustava za razvoj kompetencija i stručnih vještina;
- Povećati broj mogućnosti zapošljavanja za OSI koje nude potencijalni poslodavci (organizacije civilnog društva, tvrtke, javne ustanove);
- Uspostaviti funkcionalniji institucionalni okvir u BiH i Crnoj Gori za zapošljavanje OSI jačanjem dijaloga između organizacija civilnoga društva, poduzeća i javnih institucija;
- Razviti odgovarajuće okruženje za zapošljavanje OSI smanjivanjem stigme u društvu i povećanjem znanja o mogućnostima i koristima u postojećem zakonodavnom okviru.

Tijekom dvije godine provedbe projekta organiziran je veliki broj aktivnosti koje su doprinijele stvaranju novih mogućnosti za rad i zapošljavanje osoba s invaliditetom, ali i nastajanju ovih preporuka. U okviru Projekta POWER izrađena su četiri nastavna plana i programa (kurikuluma) za osposobljavanje odraslih osoba s invaliditetom, razvijeno je pet obrazovnih programa (kurikuluma) za neformalne obuke za povećanje zapošljivosti i kompetencija osoba s invaliditetom. Provedena su dva istraživanja o situaciji osoba s invaliditetom u Bosni i Hercegovini i Crnoj Gori: jedno o mogućnostima zapošljavanja, a drugo o obrazovnim potrebama osoba s invaliditetom. Ukupno 21 osoba s invaliditetom realizirala je jednogodišnji pripravnički angažman kod različitih poslodavaca, a bio je osiguran i prateći mentorski program potpore. Za imenovane mentore provedena je i posebna obuka za mentoriranje osoba s invaliditetom. Također je organiziran i trodnevni zajednički susret mentora i pripravnika iz Bosne i Hercegovine i Crne Gore s ciljem razmjene iskustava, razvoja znanja i vještina te poboljšanja prekogranične suradnje u postupku zagovaranja za pravo na rad i zapošljavanje OSI. U okviru Projekta POWER održano je osam neformalnih obuka za oko 130 sudionika iz Bosne i Hercegovine i Crne Gore, u sklopu kojih je realizirano oko 320 sati obuke. Četiri osobe s invaliditetom pokrenule su/razvile su poslovnu djelatnost kroz start-up pomoć u iznosu od oko 5.000,00 eura. Pokrenuta je mrežna stranica kao online servis za poboljšanje zapošljavanja OSI dostupna na www.zaposlosi.org. Održana su četiri okrugla stola i dvije medijske kampanje o zapošljivosti OSI, te su organizirana dva sajma zapošljavanja osoba s invaliditetom, jedan u BiH (u Mostaru) i jedan u Crnoj Gori (u Beranama) s više od 70 izlagača iz raznih institucija, organizacija, udruga osoba s invaliditetom, socijalnih poduzeća, kompanija te zaštitnih radionica. Više informacija o rezultatima i aktivnostima projekta POWER može se naći u zasebnoj publikaciji „Rezultati projekta POWER“, dostupnoj u elektronskoj verziji na mrežnim stranicama partnerskih organizacija.

Veliku zaslugu u realizaciji projekta POWER imaju partnerske organizacije, udruge, organizacije, savezi i koalicije osoba s invaliditetom, te veliki broj suradnika i partnera iz javnoga, nevladinoga i privatnoga sektora. Značajnu potporu u realizaciji projekta pružile su delegacije Europske unije u Bosni i Hercegovini i Crnoj Gori i Zajednički tehnički sekretarijat za prekogranični program suradnje Bosne i Hercegovine i Crne Gore. Svojom stručnom potporom i finansijskim sredstvima realizaciju projekta POWER pružio je i Caritas Italiana, a sufinansiranje je osigurano i od Ministarstva javne uprave Crne Gore, te Ministarstva za rad, socijalnu politiku, raseljena lica i izbjeglice Kantona Sarajevo.

ISTRAŽIVANJA

Na početku realizacije projekta POWER provedena su dva istraživanja o situaciji osoba s invaliditetom u Bosni i Hercegovini i u Crnoj Gori. Ova istraživanja, zajedno s iskustvom partnera u tijeku provedbe cijelog projekta bila su temelj za izradu ovih preporuka o zapošljavanju osoba s invaliditetom. Cijela istraživanja dostupna su za preuzimanje na mrežnim stranicama partnerskih organizacija, a ovdje donosimo osnovne informacije o istraživanjima.

Istraživanje o obrazovnim potrebama osoba s invaliditetom u Bosni i Hercegovini i Crnoj Gori s ciljem lakšeg zapošljavanja i veće konkurentnosti na tržištu rada rađeno je u razdoblju od travnja do srpnja 2018. godine, a provelo ga je Udruženje žena s invaliditetom "Nika" (autorice: Tanja Mandić Đokić i Tatjana Žarković). Kao opći zaključak istraživanja navedeno je da je zapošljivost osoba s invaliditetom moguće povećati kroz:

- povećanje njihove konkurentnosti na tržištu rada, odnosno pružanjem mogućnosti da se obrazuju i osposobljavaju za zanimanja za koja postoji potražnja, uz uvažavanje ograničenja koja uzrokuju oštećenja, odnosno da se preostale sposobnosti osoba s invaliditetom maksimalno iskoriste i usklade s potražnjom na tržištu rada;
- pružanje potrebne potpore kroz usluge u zajednici koje će osobama s invaliditetom omogućiti jednake mogućnosti u ispunjavanju radnih obveza.

S jedne strane, dakle, imamo zanimanja koja su privlačna na tržištu rada, a s druge strane zanimanja koja mogu raditi osobe s invaliditetom i to u odnosu na vrstu oštećenja koje je uzrok invaliditeta. Tu postoji velika varijabilnost u ograničenjima u odnosu na vrstu oštećenja, te je neophodno izvršiti poređenje zanimanja s jedne strane i mogućnostima osoba s invaliditetom da ih obavljaju s druge strane, kako bi se dobile valjane preporuke za zanimanja za svaku od skupina, odnosno kako bi se izdvojila zanimanja koja može obavljati većina osoba s invaliditetom.

U navedenom istraživanju analiziran je problem neodgovarajuće obrazovne strukture OSI, nedostatak radnog iskustva i stečenih vještina zbog mnogobrojnih prepreka u oblasti stjecanja naobrazbe i stručnoga usavršavanja, kao i sam problem nesukladnosti obrazovnog procesa s tržištem rada. Fokus je stavljen na analizu postojećeg sustava naobrazbe osoba s invaliditetom odnosno pitanje koliko postojeći obrazovni sustavi nude mogućnost osobama s invaliditetom kako bi se obrazovale za zanimanja koja će im omogućiti zapošljavanje. Obuhvaćena je i analiza stavova osoba s invaliditetom, kao i stručnjaka iz obrazovnog sustava o tome kako vide mogućnost da se, kroz programe obrazovanja odraslih, osobama s invaliditetom ponude alternative za stjecanje znanja i vještina koje će povećati njihove mogućnosti za zapošljavanje na otvorenome tržištu rada. Obrazovanje odraslih i u Bosni i Hercegovini i u Crnoj Gori prepoznato je kao oblik naobrazbe koji obuhvaća čitav spektar formalne, neformalne i informalne naobrazbe te, pored aspekata koji se tiču zapošljavanja, uključuje i aktivnu participaciju u društvu, osobnu ispunjenost, socijalnu inkluziju, što je posebice važno za osobe s invaliditetom.

U ovome istraživanju identificirana su zanimanja i generičke kompetencije koje će omogućiti povećanje konkurentnosti OSI na tržištu rada kroz programe obrazovanja odraslih i kroz:

- a. prijedlog zanimanja za koja se osobe s invaliditetom mogu naknadno osposobiti kroz obrazovanje odraslih, koja ne postoje ili su nedovoljna u redovitom školskom sustavu i koja mogu biti potrebna na tržištu rada;
- b. popis generičkih (općih) kompetencija koje će osobama s invaliditetom osigurati mogućnost veće zapošljivosti na tržištu rada.

Kao dodatne vrijednosti istražene su i opisane postojeće procedure za akreditiranje javno važećih programa namijenjenih obrazovanju odraslih osoba s invaliditetom, te dati prijedlozi eventualnih izmjena ili dopuna legislative koji mogu doprinijeti razvoju naobrazbe i zapošljavanja osoba s invaliditetom. Provedeno je istraživanje potvrdilo kako je pitanje unapređenja naobrazbe za osobe s invaliditetom u cilju poboljšanja stupnja njihova zapošljavanja na otvorenome tržištu rada složeno i multisektorsko pitanje, koje se ipak ne može odvojiti od socijalne politike određene zemlje i usluga iz sustava socijalne zaštite zaduženih za

odatnu potporu osobama s invaliditetom. Provedene analize obrazovnih programa za osobe s invaliditetom, te analiza intervjua sa stručnjacima iz ustanova za obrazovanje osoba s invaliditetom, stručnjacima iz pokreta osoba s invaliditetom i sudionicima fokus-skupine, navodi na zaključak kako u Bosni i Hercegovini i Crnoj Gori postoji potreba da se kroz obrazovanje odraslih organizirano, na način koji odgovara potrebama osoba s invaliditetom pruži mogućnost za dodatno stjecanje znanja i vještina. Takvi bi programi donekle premostili jaz nastao u postupku redovite naobrazbe koji se prvenstveno stvara radi nesukladnosti znanja i vještina koje osobe s invaliditetom dobivaju s potrebama poslodavaca.

Obrazovanje odraslih, koje se nameće kao moguće rješenje za osposobljavanje osoba s invaliditetom i povećanje njihove zapošljivosti i mogućnosti zapošljavanja u objema je zemljama u povelju s razmjerno siromašnom praksom i nedovoljno dobro specificiranom zakonskom regulativom, posebice u pogledu propisa za organiziranje programa naobrazbe prilagođenih osobama s invaliditetom.

Kao najčešći problem prilikom zapošljavanja ili izbora kandidata osoba s invaliditetom poslodavci koji su sudjelovali u istraživanju ističu ograničen izbor poslova koje OSI mogu raditi zbog neprilagođenosti uvjeta u tvrtkama. Pored toga prepoznaju kao problem diskriminacijski odnos prema osobama s invaliditetom u poslovnome svijetu, jer se često sumnja u njihovu stručnost i kvalitetu obavljenog posla koji bi mogli raditi, te navode kako poslodavci na našim prostorima nemaju svijest o društvenoj odgovornosti u smislu zapošljavanja osoba s invaliditetom bez obzira na povlastice koje mogu imati, kao i to da su žene s invaliditetom dodatno diskriminirane prilikom zapošljavanja.

Istraživanje je dostupno na mrežnoj stranici Caritasa BiH: <http://www.caritas.ba/dok/1563190370.pdf>

Istraživanje o mogućostima zapošljavanja osoba s invaliditetom u Bosni i Hercegovini i Crnoj Gori OSI radila je Fondacija Infohouse (autorica: Emina Bečić) u razdoblju od svibnja do srpnja 2018. na uzorku od 150 ispitanika kvantitativnog dijela studije i 39 ispitanika kvalitativnog dijela studije. U cilju stjecanja boljeg uvida urađena je analiza relevantnih zakonskih dokumenata koji se odnose na zapošljavanje OSI u BiH i CG. Cilj istraživanja bio je ustvrditi potrebe i mogućnosti zapošljavanja osoba s invaliditetom, predložiti radna mjesta i poslodavce koji bi mogli zaposliti osobe s invaliditetom. Istraživanje sadrži:

- a. pregled zakonske regulative o zapošljavanju osoba s invaliditetom u objema zemljama (analiza, poređenje i preporuke);
- b. popis radnih mjesta na kojima su trenutno angažirane/zaposlene osobe s invaliditetom u objema zemljama;
- c. stavove poslodavaca koji nemaju zaposlene osobe s invaliditetom o mogućnostima zapošljavanja OSI;
- d. stavove osoba s invaliditetom i/ili relevantnih udruga o zapošljavanju (mogućnosti i prepreke).

Nalazi ovog istraživanja pokazuju kako je položaj OSI kada je riječ o mogućnostima zapošljavanja skoro isti u BiH i CG. Njega karakteriziraju nedostatak kvalitetnog provođenja zakonskih legislativa, diskriminacija, stereotipi i predrasude, te naobrazba koja nije sukladna potrebama tržišta rada i zbog toga često ne ostavlja prostor OSI da po završetku naobrazbe nađe odgovarajuće radno mjesto.

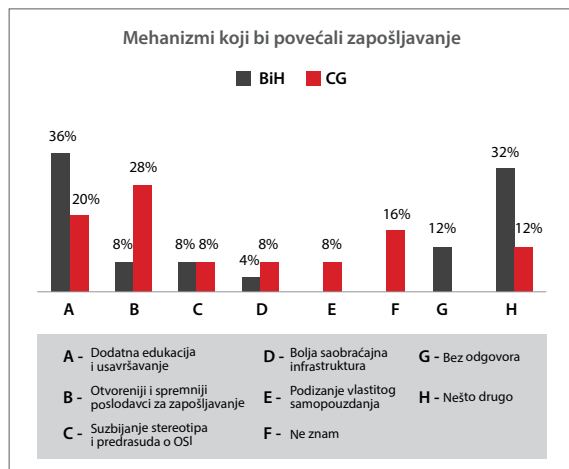
Napori koje ulažu BiH i CG kada je riječ o omogućavanju jednakopravnosti OSI s drugim građanima vidljivi su i ukazuju na istinsku želju i motiviranost ovih država ka ostvarenju zahtjeva zadanih procesima europskih integracija. Međutim, ovi su poduhvati tek u začetcima i bit će potrebno vrijeme kako bi se formirao i uspostavio funkcionalan sustav koji će omogućiti OSI jednaka prava na zaposlenje kao i drugim građanima ovih dviju država.

Usvajanje Zakona o profesionalnoj rehabilitaciji i zapošljavanju OSI, osnivanje Fonda, uspostavljanje kvotnog sustava zapošljavanja, zapošljavanja OSI pod općim i posebnim uvjetima samo su neki od koraka koji su poduzeti kako bi se povećala mogućnost zapošljavanja OSI. Međutim, da bi sustav istinski zaživio, potrebno je uvesti jasne mehanizme procjene radnih mjesta nakon što se OSI zaposle. Osim toga, vrlo je važno raditi radionice za poslodavce koje će promicati mogućnosti i prava poslodavaca u postupku zapošljavanja OSI. Vrlo je važno raditi na osvještavanju mogućnosti koje posjeduju OSI, smatra veliki broj ispitanika.

Dok su s jedne strane suočeni s predrasudama i stereotipima, s druge strane OSI same imaju često manjak samopouzdanja i ne vjeruju u svoje sposobnosti, što otežava njihovu motiviranost da se posvete traženju zaposlenja. Ovo su ozbiljni izazovi koji se mogu svladati samo promjenom svijesti, stoga je važno kontinuirano raditi na ovome postupku.

Izvjешća o radu Fondova pokazuju da se kroz ove institucije iz godine u godinu povećava broj zaposlenih. Ipak, ispitanici iz ovog istraživanja smatraju da se trebaju uložiti dodatni naponi i osigurati dodatni resursi kako bi Fondovi ostvarili istinsku proaktivnost u postupku zapošljavanja.

Primjeri dobre prakse jedan su od najboljih mehanizama koji mogu pomoći poslodavcima da se odluče zaposliti OSI, te je stoga vrlo važno inzistirati i promicati uspjehe u postupku zapošljavanja OSI. Također, među ispitanicima prevlada stav da je sasvim u redu preuzeti i modele drugih država koji su se pokazali kao korisni i učinkoviti. Također, nevladine organizacije mogu znatno doprinijeti povećanju mogućnosti zapošljavanja OSI pružajući obuke i osnivajući postupke rehabilitacije, kao i otvarajući različita specijalna poduzeća za OSI.

Mogućnost zaposlenja OSI, prema mišljenju ispitanika iz BiH, najviše bi se povećala ako bi OSI imale priliku dodatno se educirati i usavršavati, mišljenje je 36% ispitanika iz BiH. Za ispitanike iz CG najveći utjecaj na mogućnost povećanja zaposlenja OSI dogodila bi se ako bi poslodavci postali otvoreniji i spremniji za zapošljavanje OSI. Iako ispitanici kroz kvalitativnu metodu prikupljanja izražavaju potrebu za podizanjem samopouzdanja OSI, u kvantitativnom istraživanju ovo uopće nije izraženo.

Na putu zapošljavanja osoba s invaliditetom često nailazimo na mnoge stigme i predrasude. Poslodavci nemaju iskustva u radu s OSI i smatraju da će OSI manje kvalitetno ili u dužem vremenskom intervalu obavljati neke svoje radne obveze. Uslijed izraženih predrasuda i stereotipa pogled

poslodavaca često je usmjeren na ono što osoba s invaliditetom ne može, umjesto na ono što osoba s invaliditetom može i koje su njene preostale radne sposobnosti.

Stručna kvalifikacija također je problem, jer je problematika naobrazbe OSI veoma velika u objema državama, od neprilagođenoga procesa naobrazbe, nedostatka asistenata u nastavi i drugih poteškoća s kojima se susreću OSI. Kako bi se trenutna situacija promijenila, potrebno je djelovati u svim poljima društva i osim zakonskih i normativnih mehanizama djelovanja maksimalno zagovarati promjenu svijesti i stavova prema mogućnostima i ograničenjima OSI.

Iako situacija u posljednjih pet godina bilježi napredak kada je riječ o mogućnostima zapošljavanja OSI, bit će potrebno još mnogo vremena i djelovanja na različitim poljima uporabom različitih mehanizama i alata kako bi se uspostavio pravedan sustav zapošljavanja OSI u objema državama. Istraživanje je dostupno na mrežnoj stranici Caritasa BiH: <http://www.caritas.ba/dok/1572532571.pdf>

Preporuka 1:**Izmijeniti zakone o profesionalnoj rehabilitaciji i zapošljavanju osoba s invaliditetom na temelju pozitivnih rješenja iz druge zemlje**

Pravo na rad i zapošljavanje osoba s invaliditetom definirano je nizom međunarodnih i domaćih regulativa, među kojima se svakako ističu Konvencija o pravima osoba s invaliditetom UN-a i zakoni o profesionalnoj rehabilitaciji, (osposobljavanju) i zapošljavanju osoba s invaliditetom u objema zemljama. Kao rezultat tih zakona u objema zemljama formiran je Fond za profesionalnu rehabilitaciju i zapošljavanje osoba s invaliditetom, čijim je djelovanjem došlo do velikog iskoraka u ostvarivanju ovoga prava. Međutim, i dalje postoje potrebe za korekcijama i dosljednoj primjeni zakonskog okvira, a osobito je ovo pitanje važno kada se usporede različita rješenja u Bosni i Hercegovini i Crnoj Gori.

Po primjeru Federacije BiH, u Crnoj Gori potrebno je izdvojiti Fond kao zasebno pravno tijelo koje će neovisno, ali u suradnji sa Zavodom za zapošljavanje provoditi Zakon o profesionalnoj rehabilitaciji. Na ovaj se način Fond specijalizira za postupak zapošljavanja OSI i nije izravno podložan Zavodu za zapošljavanje i njegovim unutarnjim strukturama.

U Federaciji BiH po primjeru iz Crne Gore promijeniti zakonsku regulativu tako da osobe s invaliditetom i poslodavci imaju financijski poticaj ne samo kod novoga zapošljavanja nego sve vrijeme dok traje Ugovor o radu. Na ovaj način osigurat će se duži radni staž za OSI, smanjit će se mogućnosti za eventualne neregularnosti i prigovore te će biti jednostavnije provoditi monitoring. Ova primjena imat će negativne financijske posljedice, ali se sredstva mogu osigurati kroz ažurnije naplate od poslodavaca koji ne zapošljavaju OSI. Ujedno bi se izbjegli nepotrebni troškovi, procedure i vrijeme za objavu javnih natječaja za zapošljavanje OSI jer bi postupak tekao po automatizmu.

U novim zakonskim regulativama jasnije precizirati ulogu Porezne uprave u praćenju izvršavanja zakonske obveze uplate posebnoga doprinosa za OSI, kao i inspekcijškoga nadzora za poslodavce koji su dobili sredstva za zapošljavanje osobe s invaliditetom. Na ovaj bi način došlo do povećanja proračuna za zapošljavanje OSI i olakšao bi se postupak monitoringa i procjene u sklopu Fonda.

Preporuka 2: **Podić svijest poslodavaca o potrebi zapošljavanja osoba s invaliditetom**

Izvrješća o radu Fondova pokazuju da se kroz ove institucije iz godine u godinu povećava broj zaposlenih OSI. Ipak, očigledno je da na tome putu postoji niz prepreka. Jedna od tih prepreka su stigme i predrasude koje šira zajednica ima prema osobama s invaliditetom, a i određeni broj poslodavaca. Veliki broj poslodavaca nema iskustva u radu s OSI i smatra da će OSI manje kvalitetno ili u dužem vremenskom intervalu obavljati neke svoje radne obveze. Uslijed izraženih predrasuda i stereotipa pogled poslodavaca često je usmjeren na ono što osoba s invaliditetom ne može, umjesto na ono što osoba s invaliditetom može i koje su njene preostale radne sposobnosti. Kako je i definirano u istraživanju o zapošljavanju osoba s invaliditetom, upravo ova prepreka o nedovoljno razvijenoj svijesti poslodavaca čini se ključnom u postupku zapošljavanja OSI.

Često poslodavci nisu upoznati sa zakonskim mogućnostima, pravima i obvezama po pitanju zapošljavanja OSI. Veliki broj poslodavaca nema informacije o poticajima, beneficijama i socijalnim prednostima koje se mogu ostvariti zapošljavanjem osoba s invaliditetom. Zabrinjavajuće je mali broj zaposlenih OSI u javnom sektoru i na tome se području treba dodatno raditi. Rad na terenu, u lokalnoj zajednici i u izravnom kontaktu s poslodavcima treba biti jedan od prioriteta. Različite vrste radionica, konferencija, okruglih stolova i javnih kampanja koje će okupiti poslodavce iz različitih oblasti nužna je aktivnost u narednom razdoblju. Izuzetno je važno raditi na lokalnoj razini kako bi se informacije prenijele što većem broju poduzetnika. Jedna je od korisnih aktivnosti i sajam zapošljavanja osoba s invaliditetom koje je projekt POWER organizirao tijekom 2019. godine u objema zemljama. Također je važno sudjelovati i informaciju prenijeti na svim drugim većim događanjima poput općih sajmova zapošljavanja, gospodarskih sajmova, međunarodnih konferencija i slično. U realizaciji ove aktivnosti mogu pomoći nevladine organizacije, različite udruge ili savezi osoba s invaliditetom, ali odgovornost ipak treba preuzeti javno tijelo, odnosno Fond ili Zavod za zapošljavanje. Izuzetno je važno u tome postupku uspostaviti sustavnu povezanost svih aktera u postupku zapošljavanja osoba s invaliditetom.

Preporuka 3:

Uvođenje pripravničkog i mentorskog programa za osobe s invaliditetom kako bi mogle steći radno iskustvo i razviti potrebne kompetencije za određeno radno mjesto

Pripravnički je program mjera aktivne politike zapošljavanja namijenjena nezaposlenim osobama koja omogućuje stjecanje radnog iskustva u zvanju za koje su se obrazovali. Ovaj program za osobe s invaliditetom ima za cilj i osiguravanje lakšega zapošljavanja uspostavljanjem izravnoga kontakta s poslodavcem. Osobe s invaliditetom koje prođu pripravnički program konkurentnije su na tržištu rada, osnažene su za radno iskustvo i većega su samopouzdanja za daljnje traženje posla. Kroz pripravnički program daje se nešto fleksibilniji okvir kako za poslodavca tako i za osobu s invaliditetom da se „priviknu jedni na druge“, procijene mogućnosti i sposobnosti te planiraju daljnji radni angažman. Pripravnički program omogućuje s jedne strane pripravniku mogućnost razvijanja radnog iskustva, upoznavanje s poslom i poslodavcem, a s druge strane omogućuje poslodavcu upoznavanje s osobama s invaliditetom, njihovim sposobnostima i mogućnostima, ali i smanjuje stigmatu i predrasude koje su još prisutne. U okviru projekta POWER 21 osoba s invaliditetom bila je angažirana u jednogodišnjem pripravničkom programu kod različitih poslodavaca: privatni sektor, nevladine organizacije i javne institucije. Po završetku programa napravljena je detaljna procjena i rezultati su uistinu fantastični. Pored gore navedenih koristi primjetna je i velika transformacija osoba s invaliditetom, osobito onih s intelektualnim poteškoćama, kojima je ovaj program bio prava profesionalna rehabilitacija i mogućnost za resocijalizaciju.

Mentorstvo je metoda kojom iskusnija osoba pruža potporu manje iskusnoj osobi i potiče ju na samostalno učenje. Imenovanjem mentora odnosno pristupa „jedan na jedan“ ubrzava se učenje te omogućuje brže uočavanje prednosti i nedostataka pripravnika u radu. Uz imenovanje mentora za vrijeme trajanja pripravništva podiže se kvaliteta samoga pripravničkog programa i osiguravaju bolje kompetencije pripravnika. Mentorski program koji je realiziran u sklopu projekta POWER pokazao je da je 100 radnih sati mentora u prvoj godini sasvim dovoljno za cjelokupan postupak pripreme, prilagodbe, učenja i praćenja pripravnika osoba s različitim vrstama invaliditeta. Ipak ovaj broj radnih sati može biti i daleko manji u ovisnosti o vrsti invaliditeta, preostalim sposobnostima, radnome mjestu i vrsti poslodavca.

Preporuka 4:

Stvoriti bolje okruženje za pokretanje vlastite poslovne djelatnosti, samozapošljavanje među osobama s invaliditetom

Jedan je od načina zapošljavanja sustav samozapošljavanja osoba s invaliditetom pokretanjem vlastitih poslovnih djelatnosti. Da bi taj sustav bio učinkovit i više zastupljen, potrebno je raditi na stvaranju boljeg okruženja za pokretanje vlastitih djelatnosti. Pod boljim okruženjem misli se na niz aktivnosti koje bi omogućile povećanje broja samostalnih djelatnosti koje provode osobe s invaliditetom. Neki su od primjera: povoljnija zakonska regulativa, oslobađanje od plaćanje taksi kod registracije i zatvaranja malih poduzeća i samostalnih obrta, smanjenje doprinosa i poreza, ubrzan postupak registracije, financijski poticaji za pokretanje poslovanja „start-up“, savjetovanje tijekom rada, pomoć u marketingu i pronalasku tržišta i sl. Cijeli ovaj postupak, odnosno sustav ne može se realizirati samo kroz Fond nego je nužno da u kreiranju ovog okruženja svoj doprinos pruže i službe za zapošljavanje, lokalne zajednice, obrazovne institucije, gospodarske komore i druge javne institucije.

Tijekom realizacije projekta POWER četiri su osobe dobile sredstva za pokretanje ili razvoj poslovne djelatnosti u visini od oko 5.000 eura. Međutim, zanimljivo je da, iako se radilo o nepovratnim sredstvima, veoma je mali broj osoba s invaliditetom iskazao zanimanje i poslao aplikaciju za dodjelu sredstva, odnosno materijala i opreme za rad. Primjetno je da među osobama s invaliditetom postoji određena doza straha i nepovjerenja prema poslovnome sektoru. U većini slučajeva taj strah proizlazi od nedovoljnoga poznavanja poslovnog okruženja, načina registracije, upravljanja, financijskih, pravnih i administrativnih obveza, te tržišnoga marketinga.

Stoga, kako bi se stvorilo bolje okruženje za samozapošljavanje osoba s invaliditetom, potrebno je raditi i na razvoju poduzetničkih vještina među osobama s invaliditetom. Kroz projekt POWER realizirana je obuka za izradu poslovnoga plana, koja se pokazala kao učinkovita, međutim to je samo jedan korak u razvoju općih poduzetničkih vještina. Potrebno je razviti obuku s više modula koja bi za OSI pružila cjelovitu sliku poduzetničkoga djelovanja.

Preporuka 5:

Donijeti zakon o socijalnom poduzetništvu i razvijati modele socijalnoga poduzetništva u cilju zapošljavanja osoba s invaliditetom

Sustav socijalnog poduzetništva prepoznat je kao mogućnost povećanja stupnja zaposlenosti OSI, međutim ni u BiH ni u CG još nije usvojen Zakon o socijalnom poduzetništvu, stoga je važno pokrenuti postupke izrade, zagovaranja i usvajanja navedenoga zakona s posebno definiranim rješenjima prilagođenima za osobe s invaliditetom. Ovakav zakon može omogućiti organizacijama pokretanje poslovnih djelatnosti po povoljnim uvjetima u kojima će osobe s invaliditetom imati mogućnost za rad i stručnu rehabilitaciju. Trenutačno zakoni prepoznavanju tzv. „zaštitne radionice“, ali i dalje ovi oblici imaju jednake obveze po pitanju financijske i porezne djelatnosti. Poseban zakon o socijalnom poduzetništvu koji bi tretirao praktične stvari uvelike bi pomogao razvoju ovoga sektora. Veći broj socijalnih poduzeća i veći broj zaposlenih ranjivih skupina, među kojima i osobe s invaliditetom, rasteretio bi javni proračun i ujedno doprinio cjelovitoj resocijalizaciji osoba s invaliditetom.

Zakon sam po sebi nije dovoljan, on predstavlja samo okvir unutar kojega je moguće razvijati modele socijalnoga poduzetništva. Trenutačno u objema zemljama postoji određeni broj aktivnosti koje se po svom identitetu i načinu rada mogu kategorizirati kao socijalna poduzeća. To su poslovne djelatnosti koje su osnovale udruge ili savezi osoba s invaliditetom, odnosno nevladine organizacije koje rade s osobama s invaliditetom. U sklopu takvih poslovnih djelatnosti zaposlenici su većinom osobe s invaliditetom, ali ne samo, a sam ostvareni profit koristi se za razvoj poduzeća, nova zapošljavanja ili za financiranje socijalnih, obrazovnih ili zdravstvenih usluga za OSI. Prednost ovakvih poduzeća leži u tome da se odgovornost dijeli između više aktera, moguće je ostvariti veći broj zapošljavanja i uključiti veći broj osoba s invaliditetom. Dosadašnjim radom partnerskih organizacija, ali i drugih suradnika utvrđeno je da u obje zemlje postoje odlični primjeri modela socijalnih poduzeća koje provode različite vrste poslovnih djelatnosti poput: ugostiteljstva, turizma, poljoprivrede, izrade suvenira i promotivnih materijala, grafičke obrade i tiska, fizioterapeutskih usluga itd. Jedan od problema s kojima se ovakvi modeli suočavaju je nedostatak tržišta, odnosno nerazvijena svijest o mogućnosti nabave dobara ili usluga od takvih poduzeća.

Preporuka 6:

Razviti i provoditi stručne obrazovne programe za odrasle osobe s invaliditetom koje ne postoje u obrazovnoj ponudi, a za koje postoji potražnja na tržištu rada

Neodgovarajuća i nepristupačna naobrazba jedna je od velikih prepreka za zapošljavanje osoba s invaliditetom. Osobama s invaliditetom potrebno je ponuditi dodatno rješenje za naobrazbu i stjecanje vještina koje bi ovu kategoriju stanovništva dovelo u jednaku poziciju na tržištu rada i time smanjilo rizik od socijalne isključenosti i siromaštva.

Obrazovanje odraslih u svijetu je viđeno kao poseban vid naobrazbe koje omogućuje brže, lakše i učinkovitije stjecanje kompetencija, vještina ili znanja potrebnih za konkretno radno mjesto. U našim zemljama obrazovanje odraslih još je u razvoju i svakako je potrebno raditi na razvoju novih obrazovnih programa. Obrazovanje odraslih osoba s invaliditetom još nije dovoljno razvijeno i ne postoji jedinstvena evidencija o posebnim obrazovnim programima. Vjerujemo kako bi obrazovni programi za odrasle osobe s invaliditetom prilagođeni potrebama tržišta rada i osobama s invaliditetom doprinijeli razvoju kompetencija OSI, a samim time i povećanoj konkurentnosti na tržištu rada. U okviru projekta POWER razvili smo četiri nova kurikuluma za osposobljavanje odraslih osoba s invaliditetom:

- Kreiranje relacionih baza podataka,
- Vođenje profila poslovnih korisnika na društvenim mrežama,
- Izrada upcycling proizvoda od papira,
- Obavljanje jednostavnih baštovanskih poslova po principima permakulture.

Zakonsku regulativu vezanu uz obrazovanje odraslih potrebno je unaprijediti tako da omogući povoljniju klimu za obrazovanje odraslih osoba s invaliditetom, kako bi ovaj sektor naobrazbe mogao zadovoljiti obrazovne potrebe osoba s invaliditetom u odnosu na potrebe tržišta rada. Ovo je moguće postići kroz zakonsko omogućavanje organizacijama osoba s invaliditetom i drugim organizacijama koje su dobro upoznate s obrazovnim potrebama, ali i specifičnim mogućnostima osoba s invaliditetom da organiziraju naobrazbu osoba s invaliditetom, uz poštivanje standarda kvalitete.

Preporuka 7:

Razvijati kompetencije osobama s invaliditetom iz oblasti tržišta rada, aktivnoga traženja posla i „soft skills kompetencija“ kroz realizaciju neformalnih obuka

Neformalne obuke iz različitih područja, a posebice tzv. soft skills obuke, predstavljaju konkretnu mogućnost za razvoj pojedinca. Ovakve obuke postoje u objema zemljama i veliki je broj organizatora ovakvih obuka, od javnih institucija, organizatora obrazovanja odraslih, nevladinih organizacija i sl. Međutim, mali je broj obuka ponuđen i prilagođen osobama s invaliditetom. Često osobe s invaliditetom nemaju mogućnost pristupa ovakvim obukama jer njihov sadržaj, metodologija ili mjesto održavanja nisu prilagođeni osobama s invaliditetom. Ako se želi ulagati u razvoj osoba s invaliditetom, bilo organizacijski ili pojedinačno, ključno je raditi na realizaciji što većeg broja neformalnih obuka za osobe s invaliditetom. U najvećoj mjeri ovakve obuke za OSI organiziraju nevladine organizacije ili udruge OSI, međutim potrebna je veća uključenost i prilagodba drugih obrazovnih ponuda za osobe s invaliditetom, što uključuje i razvoj dodatnih kompetencija među stručnim trenerima/predavačima.

Iskustva iz projekta POWER pokazuju kako se osobe s invaliditetom žele dodatno obučiti, kako rado sudjeluju u ovakvim obukama i kako je potrebno samo malo napora da se te obuke prilagode osobama s invaliditetom. Ovakve obuke daju priliku pojedincu da razvije vještine ili unaprijedi znanje koje mu nedostaje, povezuju osobe s invaliditetom i omogućuju razmjenu iskustva kroz zajedničko učenje. U okviru projekta POWER proveli smo obuke: Aktivno traženje posla, Izrada poslovnoga plana, Komunikacija i timski rad te Motivacija i samopouzdanje, koje su omogućile osobama s invaliditetom dodatne vještine i znanja te povećale njihove kompetencije i konkurentnost na tržištu rada. Pored gore spomenutih obuka postoji još čitav niz drugih tema, odnosno kompetencija koje su potrebne za OSI, osobito za mlade, kako bi bili konkurentniji na tržištu rada: planiranje, upravljanje projektnim ciklusom, prezentacijske vještine, moderacija, planiranje i vođenje sastanaka, strateško planiranje, poslovna komunikacija, javni nastupi, vođenje društvenih mreža, zakoni o radu i sl.

Preporuka 8:

Intenzivirati uklanjanje arhitektonskih, komunikacijskih i svih drugih prepreka u redovitom obrazovnom sustavu i osigurati cjeloviti sustav potpore

Deklarativna jednakost osoba s invaliditetom kroz omogućavanje, ili bolje rečeno nezabranjivanje upisivanja bilo koje srednje škole može stvoriti utisak da su, barem osobama s tjelesnim oštećenjem, dostupni svi programi naobrazbe koji postoje, odnosno dosta širok izbor zanimanja. Praksa, pak, pokazuje kako je to sasvim netočno zbog arhitektonske nepristupačnosti objekata u kojima se škole nalaze, nemogućnosti dolaska i odlaska u školu uzrokovanog nepristupačnošću javnoga prijevoza kao i nepristupačnošću srednjoškolskih domova koji onemogućuju pohađanje srednje škole u nekom drugom mjestu osim mjesta stanovanja. S druge strane nema ni jasnog razlikovanja između asistenata u nastavi i osobnih asistenata. Česta je praksa da povjerenstva formirana pri centrima za socijalni rad daju preporuku za nenastavljanje školovanja nakon završene osnovne škole zbog nepostojanja odgovarajućega zanimanja u mjestu stanovanja, nepristupačnosti škola koje se nalaze u općini stanovanja i nemogućnosti obitelji da osigura potporu za odlazak u školu i svladavanje prepreka.

Stoga je važno raditi na osiguranju cjelovite potpore za osobe s invaliditetom u obrazovnome procesu koje podrazumijeva osiguravanje i asistenata u nastavi, osobnih asistenata, gestovnih tumača, literature u audioformatu ili na Brajevom pismu, uklanjanje arhitektonskih prepreka i sl. Obrazovanje odraslih, bilo javno važeći bilo neformalni programi, mogu u kratkom razdoblju razviti kompetencije za osobe s invaliditetom, ali oni ne mogu u cijelosti biti zamjena za redoviti obrazovni sustav. Dugoročno gledano samo cjelovito uključivanje osoba s invaliditetom u redoviti obrazovni proces može donijeti rezultate. Ovaj je postupak potrebno osigurati za sve vrste naobrazbe, od predškolskog do visokog obrazovanja.

Preporuka 9:
Prilagoditi nastavne planove i programe u redovitom obrazovnom sustavu osobama s invaliditetom

Kreiranju samih nastavnih planova i programa pristupa se na način da se oni već namjenjuju određenoj skupini osoba s invaliditetom u odnosu na vrstu invaliditeta, te zbog toga dolazi do suženog izbora zanimanja odnosno klišeizacije zanimanja za sve osobe s određenom vrstom invaliditeta. Tako postoji veliki broj osoba s oštećenjem vida koji su fizioterapeuti ili telefonisti, veliki su broj osoba oštećenog sluha obučari, a osobe s lakšim intelektualnim poteškoćama su pekari. Ovakav sustav kreiranja nastavnih planova i programa u odnosu na vrstu oštećenja koje je uzrok invaliditeta opravdano uzima u obzir ograničenja izazvana oštećenjem, ali premalo uzima u obzir pojedinačni interes i potrebe tržišta rada. Dio problema nalazi se u tome što se u cjelokupnom sustavu zbrinjavanja osoba s invaliditetom naglasak ne stavlja na kasnije zapošljavanje u struci, već na niz drugih okolnosti koje čine socijalni status osobe s invaliditetom (socijalizacija/socijalna izoliranost, mogućnost obitelji da osigura dolazak u školu, potreba za institucionalnim smještajem tijekom školovanja i sl.). Srednja škola tako često ima ulogu zbrinjavanja osobe s invaliditetom, produženog rada na njoj socijalizaciji i pripremanje za izlazak iz sustava institucija, a rjeđe predstavlja stvarnu pripremu za tržište rada. Vrlo je važno osigurati kvalitetan sustav kontekstualne pedagoške opservacije učenika i kreiranja prilagođenih programa sukladno potrebama konkretnog učenika.

Nastavne planove i način realizacije nastave potrebno je prilagoditi lakšem svladavanju konkretnih vještina koje će omogućiti brz ulazak u procese rada i obogatiti ih modulima koji se bave razvojem delikatnih vještina koje se odnose na manire, komunikacijske sposobnosti, radnu etiku, timski rad, samoprezentaciju i sl. uvažavajući realnu procjenu preostalih mogućnosti same osobe s invaliditetom.

Preporuka 10:

Razviti i/ili unaprijediti jedinstvene javno dostupne evidencije – baze podataka

Sustavno povezivanje ponuđača i potraživača posla, odnosno poslodavaca i nezaposlenih osoba s invaliditetom teško je izvodljivo bez odgovarajućih baza podataka. U razgovoru s poslodavcima ustvrđeno je da je jedna od poteškoća koje imaju kod eventualnog zapošljavanja OSI činjenica što ne znaju kako i gdje doći do osobe s invaliditetom koja bi svojim kompetencijama odgovarala profilu traženoga radnika. S druge strane same osobe s invaliditetom rijetko se prijavljuju na javne natječaje za posao osobito ako u njima nije naglašeno da takav posao može obaviti i OSI. Nepostojanje jedinstvene baze podataka, odnosno evidencije nezaposlenih osoba s invaliditetom s jedne strane i evidencija poslodavaca koji bi zaposlili OSI s druge strane predstavlja jednu od prepreka u postupku zapošljavanja.

Javne institucije, službe zapošljavanja i fondovi trebali bi uspostaviti ovakve baze podataka u suradnji s obrazovnim institucijama i udrugama OSI. To bi bilo značajno zbog povezivanja OSI s pravnim subjektima gdje bi mogle obavljati staž, praksu ili bi to omogućilo provođenje potrebnih obuka OSI prema potrebama tržišta. Kroz ovu suradnju moguće je utjecati i na umanjivanje predrasuda poslodavaca u odnosu na sposobnosti osoba s invaliditetom. Ovome u prilog idu rezultati koji pokazuju kako konkretno iskustvo rada s OSI poslodavcima umanjuje predrasude i strah. Uspostavljanjem jasne i cjelovite evidencije OSI koje traže rehabilitaciju, obuku ili posao svi zainteresirani akteri, od poslodavaca, službi za zapošljavanje, Fonda za profesionalnu rehabilitaciju i zapošljavanje pa do samih OSI imali bi pristup svim relevantnim informacijama o OSI. Ovakva baza podataka sigurno bi pomogla poslodavcima u pronalasku odgovarajućeg radnika s jedne strane, ali bi pomogla i u planiranju aktivnih mjera za zapošljavanje s druge strane.

Evidencija pravnih subjekata koji su zakonski obveznici zapošljavanja OSI, evidencija pravnih subjekata koji zapošljavaju (nude posao) osobama s invaliditetom, popisi radnih mjesta i evidencija onih koji ne zapošljavaju OSI također bi bila korisna baza podataka kako za same OSI u postupku traženja posla tako i za javne institucije u planiranju konkretnih aktivnih mjera. U okviru projekta POWER napravljena je mrežna stranica koja ima za cilj pokretanje jedne takve evidencije u kojoj će svoje mjesto naći i poslodavci i osobe s invaliditetom. Partnerske će organizacije nastaviti s promocijom i korištenjem ovog portala s ciljem povezivanja poslodavaca i osoba s invaliditetom.

„Ova je publikacija urađena uz pomoć Europske unije. Sadržaj ove publikacije isključiva je odgovornost Caritasa Bosne i Hercegovine i ne predstavlja nužno stanovišta Europske unije.“

Ministarstvo javne uprave

„Stavovi izraženi u ovoj publikaciji isključiva su odgovornost Caritasa Barske nadbiskupije i ne odražavaju nužno stavove Ministarstva javne uprave.“

ZAPOSILI OS!

OSOBA SI S INVALIDITETOM I ŽELIS RADITI?
REGISTRIRAJ SE NA WWW.ZAPOSLIOSI.ORG

